

273. Спішыце сказы, устаўляючы прапушчаныя літары. Вызначце, да якога разраду адносяцца прыметнікі.

1. Расчасалі^{сп} вішні шоўкавыя косы і ўранілі долу снежавы вянок (П. Трус). 2. І над вёскаю далёка чуецца бусліны клёкат (Г. Аўласенка). 3. Малюе мастачка зіма крышталёныя кветкі на шкле і дзівіцца з шыбы сама пры цьмяным, халодным святле (М. Курыла). 4. Наварысты курыны булён яшчэ ў XII стагоддзі лічыўся лекамі супраць грыпу і прастуды («Звязда»). 5. Так пяе птушыны хор, аж звініць зарэчны бор! (А. Русак).



Якое слова мае значэнне ‘з густым наварам’?

булён

§ 45. Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх утварэнне і ўжыванне

274. Прачытайце тэкст. На колькі сэнсавых частак яго можна падзяліць?

Чаму снег рыпіць пад нагамі?

Снег складаецца з **найдрабнейшых** часцінак замёрзлай вады. Рыпенне снегу — гэта ўсяго толькі шум ад расціснутых крышталікаў. Рыпіць снег^м толькі ў мароз. Чым **мацнейшы** мароз, тым **вышэйшая** танальнасць* рыпення. Узмацненне маразоў робіць ледзяныя крышталікі **больш цвёрдымі** і крохкімі.

Калі на двар.. мароз, то ты не змож..ш скачаць снежны к..мяк, таму што снег занадта ра..сыпісты. Вельмі мокры снег таксама не пад..дзе, бо снежная баба стане падобнай да апаленай свечкі (Паводле А. Чайкі).

крыштáлік

Запішыце выдзеленыя словы ў пачатковай форме паводле ўзору.

У зор: *найсвятлейшы* — *светлы*, *дужэйшы* — *дужы*, *больш мяккі* — *мяккі*.

Спішыце апошні абзац, устаўляючы прапушчаныя літары.



Якасныя прыметнікі могуць мець вышэйшую і найвышэйшую ступені параўнання.

Вышэйшая ступень параўнання прыметнікаў паказвае, што ў адным прадмеце якасці больш ці менш у параўнанні

з іншым прадметам: *вясёлы — весялейшы за сябра, малады — больш малады, чым бацька*. Вышэйшая ступень параўнання паказвае і на большае ці меншае праяўленне прыметы ў аднаго прадмета, асобы, жывёлы, з’явы: *дзядуля стаў мудрэйшым, калідор зрабілі шырэйшым, ён быў менш вясёлы*.

Найвышэйшая ступень параўнання прыметнікаў абазначае самую высокую або самую нізкую ступень якасці: *моцны — наймацнейшы або самы моцны, дрэнны — найгоршы або самы дрэнны*.

Пры формах вышэйшай ступені параўнання могуць ужывацца словы *куды, яшчэ*: *куды лепшы, яшчэ горшы*.

275. Прачытайце. Запішыце ў асобныя групы сказы з прыметнікамі ў форме вышэйшай і найвышэйшай ступеней параўнання.

1. Як сонца, матуля найлепшая ў свеце (*У. Мазго*). 2. Вечер уверсе быў мацнейшы, чым на зямлі (*Я. Сінакоў*). 3. Мама імя — самае лепшае, мама слова — найдаражэйшае (*М. Хведаровіч*). 4. Камета Галей^Ф значна больш актыўная за іншыя кометы (*А. Чайка*). 5. Прыпяцкія балоты лічацца самымі вялікімі ў Еўропе (*Г. Аўласенка*).

Растлумачце, што абазначаюць прыметнікі ў формах вышэйшай і найвышэйшай ступеней параўнання.



Вышэйшая ступень параўнання прыметнікаў мае простую (*прыгажэйшы*) і складаную (*менш прыгожы*) формы.

Простая форма вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў утвараецца ад пачатковай формы якасных прыметнікаў пры дапамозе суфіксаў *-ейш-(-эйш-)*: *цікавы — цікавейшы, высокі — вышэйшы* ці пры дапамозе іншых асноў: *добры — лепшы, дрэнны — горшы*.

Простая форма вышэйшай ступені параўнання ўжываецца ў канструкцыях «прыметнік + *за* + В. скл.», «прыметнік + *чым* + Н. скл.»: *дзядуля мудрэйшы за ўнука; дзень даўжэйшы, чым ноч*.

Складаная форма вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў утвараецца шляхам спалучэння прыметнікаў са словамі *больш (болей), менш (меней)*: сучасны — больш сучасны, чым ... ; самастойны — больш самастойны за Калі параўноўваецца прымета прадмета з яго папярэднім станам, то прыназоўнік **за** не ўжываецца: *я стаў веселейшым ці больш вясёлым*.

Звярніце ўвагу!

Спалучэнні слоў **вельмі, надта** з прыметнікам не з'яўляюцца формамі ступеней параўнання: *вельмі мокры, надта халодны*.

276. Прачытайце тэкст. Выведзіце яго тэму.

Грак і шпак

Дзень шпаку даказваў грак,
Што ў яго чарнейшы фрак^т.
Ды не мог згадзіцца шпак,
Што ў яго святлейшы фрак.
А ў пяску як паваляліся —
Болей птушкі не спрачаліся.

А. Зэкаў.

Знайдзіце ў тэксце прыметнікі ў форме вышэйшай ступені параўнання. Выведзіце, як яны ўтварыліся. Абзначце асновы і суфіксы.

Выкарыстоўваючы формы ступеней параўнання з тэксту, складзіце сказ з выразамі *чарнейшы за ... , святлейшы, чым ...*.

277. Прачытайце і адгадайце загадку.

Аднойчы дзядзька^ф русы
Спаткаўся ў полі нам:
Тырчаць угору вусы
(Доўгі), чым сам.

Н. Гілевіч.



У якой форме ўжыты ў тэксце прыметнік *доўгі*? Як яна ўтварылася?

278. Разгледзьце малюнкi. Параўнайце прыметы прадметаў. Выкарыстоўвайце простыя і складаныя формы вышэйшай ступені параўнання.



Для даведкі: *вялікі, малады, сумны, малы, нізкі, стары, высокі, вясёлы.*

Складзіце і запішыце два сказы з формамі вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў. Пакажыце графічна, як яны ўтварыліся.



Простая форма найвышэйшай ступені параўнання прыметнікаў утвараецца ад простага формы вышэйшай ступені пры дапамозе прыстаўкі **най-**: *малы — меншы — найменшы, вялікі — большы — найбольшы.*

Складаная форма найвышэйшай ступені параўнання прыметнікаў утвараецца шляхам далучэння слова **самы (самая, самае, самыя)** ці **найбольш, найменш** да пачатковай формы якаснага прыметніка: *самы малы, самы вядомы; найбольш цёплы, найменш любімы.*

Формы найвышэйшай ступені параўнання могуць ужывацца з прыназоўнікамі **з і сярод**: *найсмялейшы з нас, самы смелы сярод хлопцаў.*

Звярніце ўвагу!

Прыметнік **малодшы** ўжываецца ў значэнні ‘больш позні паводле часу свайго з’яўлення’: *малодшая сястра, малодшае пакаленне.* У якасці антоніма да слова **малодшы** ўжываецца прыметнік **старэйшы**: *Збудаваў старэйшы брат мне драўляны самакат* (М. Мятліцкі).

Такія прыметнікі не з’яўляюцца формай ступені параўнання.

279. «Рашыце» моўную задачу. Утварыце прапушчаныя формы ступеней параўнання. Прапорцыі запішыце, абазначце суфіксы прыметнікаў.

У з о р: *цiхi: ? = ? : даўжэйшы* — *цiхi: цiшэйшы = доўгі: даўжэйшы*.

1. Высокі: ? = ? : мацнейшы.
2. Дрэжны: ? = ? : лепшы.
3. Светлы: ? = ? : самы цёмны.
4. Далёкі: ? = ? : найшырэйшы.
5. Дакладны: ? = ? : больш вузкі.
6. Прыгожы: ? = ? : найменш смелы.

Звярніце ўвагу!

У рускай мове для таго, каб перадаць гранічную ступень якасці, ужываецца форма, утвораная пры дапамозе суфіксаў *-айш-, -ейш-*: *глубочайшее озеро, древнейший костёл*.

Для беларускай мовы ў такіх выпадках характэрна форма найвышэйшай ступені параўнання: *найглыбейшае возера, найстаражытнейшы касцёл*.

280. Прачытайце інфармацыю пра старажытныя гарады Беларусі.

Параўнайце беларускія гарады, выкарыстоўваючы выразы: *найстаражытнейшы ..., самы старажытны ..., маладзейшы за ..., старэйшы, чым ..., больш старажытны за ..., менш старажытны, чым ...*.

Які беларускі горад з'яўляецца самым старажытным? Письмова адкажыце на пытанне, ужываючы простую форму найвышэйшай ступені параўнання.



Складзіце «Кнігу геаграфічных рэкордаў Беларусі»: запішыце некалькі сказаў пра «самыя-самыя».

Найстаражытнейшыя гарады Беларусі

1		Полацк	862 г.
2		Віцебск	974 г.
3		Тўраў	980 г.
4		Заслаўе	985 г.
5		Ваўкавыск	1005 г.
6		Брэст	1019 г.
7		Навагрудак	1044 г.
8		Браслаў	1065 г.
9		Мінск	1067 г.
10		Орша	1067 г.
11		Лагойск	1078 г.
12		Пінск	1097 г.
13		Давыд-Гарадок	1100 г.
14		Барысаў	1102 г.
15		Слуцк	1116 г.

281. Прачытайце тэкст, замяняючы пачатковую форму прыметніка формамі вышэйшай або найвышэйшай ступеней параўнання. Вызначце, да якога стылю адносіцца тэкст. Падбярыце да яго загаловак.



Прыгожы куточак на беразе спакойнай і п..ўнаводнай Бярэзіны аблюбавала пара леб..дзяў. Круглы го.. гэтыя г..нарлівыя белыя птахі жывуць на в..дасховішчы і чаруюць людзей сваёй н..звычайнай прыгажосцю. Глянеш на іх — і яшчэ (*мілы*) сэрцу становіцца родная прырода. Але (*вялікі*) радасць птушкі прыносяць дзецям.

У адзін год стаяла суровая зіма. Часам траскучыя маразы дасягалі сарака градусаў. Ноччу яны былі яшчэ (*вялікі*). На вадасховішчы^{сл}, дзе зімавала пара лебедзяў, не замерзла толькі адна палонка*. Але яна з кожным днём станавілася ўсё (*малы*) і (*малы*). Тады на дапамогу любімым лебедзям прыйшлі вучні мясцовай школы. Яны злавілі^с птушак і прынеслі ў школу. Даглядалі іх усю зіму, а ранняй вясной выпусцілі на волю. Удзячныя людзям лебедзі так і засталіся ў родным куточку (*Паводле Я. Галубовіча*).

Чаму лебедзі застаюцца зімаваць у родных мясцінах?



Разгледзьце фотаздымак. Складзіце на яго аснове два сказы з прыметнікамі ў форме вышэйшай і найвышэйшай ступеней параўнання.

Запішыце першы абзац тэксту, раскрываючы дужкі і ўстаўляючы прапушчаныя літары.



Вусна перакажыце тэкст.

282. Прачытайце выслоўі знакамітых людзей. Якой асноўнай думкай аб'яднаны ўсе выказванні?

1. Язык — лучший посредник для установления дружбы и согласия (*Э. Роттердамский*). 2. Язык — самое опасное оружие (*Пабло де ла Барка*). 3. Язык — это оружие литератора... Чем лучше оружие — тем сильнее воин (*М. Горький*). 4. Величайшее богатство народа — его язык (*М. Шолохов*).



Перакладзіце сказы на беларускую мову, запішыце.

Растлумачце, як утварыліся формы вышэйшай і найвышэйшай ступеней параўнання прыметнікаў. Вызначце іх склон, лік і род.



283. Спішыце прыказкі, замяняючы словы ў дужках формамі вышэйшай і найвышэйшай ступеней параўнання.

1. Ад добрага чалавека вада (*дарагая*), чым мёд ад кепскага.
2. Дрэнны мір (*добры*) за добрую сварку.
3. Любоў і праўда (*моцны*) за страх.
4. Ён смелы^м толькі перад (*слабы*) за сябе.
5. Добры, шчыры друг — (*вялікі*) багацце.

§ 46. Скланенне якасных і адносных прыметнікаў у адзіночным ліку

284. Прачытайце тэкст. Чаму ён так называецца?

Ружовы верш

Ружовы фламінга^м ў ружовай вадзе
 Ружовае пер'е перабірае.
 У небе ружовым чароды аблок
 Ружовае сонца пераганяе.

● Выпішыце з тэксту словазлучэнні «прыметнік + назоўнік». Вызначце род, лік, склон прыметніка. Абзначце канчаткі.

285. Прачытайце табліцу. Дайце ёй назву. Чаму прыклады словазлучэнняў пададзены толькі ў назоўным склоне?

Склон	Мужчынскі род	Ніякі род
Н.	зімов ^ы дзень мал ^ы хлопчык гарач ^ы хлеб сух ^і палын вячэрн ^і змрок	зімов ^{ае} адзенне мал ^{ое} дзіця гарач ^{ае} полымя сух ^{ое} лісце вячэрн ^{ае} неба
Р.	-ага, -ога, -яга	
Д.	-аму, -ому, -яму	
В.	як Н. ці Р.	як Н.
Т.	-ым, -ім	
М.	-ым, -ім	

Вусна праскланяйце словазлучэнні, ставячы пытанні ўскосных склонаў. Параўнайце канчаткі прыметнікаў мужчынскага і ніякага роду.